

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ

Віктор Удалов, академік

Необхідність – найкращий порадник.
Гете

1.

Для з'ясування суттєвих потреб сучасної методології науки спочатку звернемось до недавнього минулого.

У 30-і рр. ХХ ст. внаслідок внутрішніх бурхливих методологічних дебатів і боротьби “на смерть” з буржуазними методологіями радянська наука дійшла висновку – звичайно, під впливом класової боротьби, суспільно-політичних зрушень, диктаторства, культу особи в усіх сферах життя, в духовній і практичній діяльності, - що найвищою, найглибшою, всезагальною є методологія марксизму-ленінізму.

Пізніше, в 60-і рр. ХХ-го ст., стало, однак, помітно, що марксистсько-ленінська методологія як найглибша, “всезагальна” знаходиться у досить своєрідних відношеннях з конкретними науками. І хоча ці відношення виправдовувались цілковито, все ж залишалось фактом, що вона всього лише “так чи інакше *орієнтує* дослідника”, тобто тільки здалеку керує, надаючи найбільш загальні настанови, які кожен з представників конкретних наук мав виконувати, конкретизувати відповідно до свого фактичного матеріалу. Як тепер видно, у цьому останньому містилися непомітні підстави для різних методологічних тлумачень, поверхових, вузьких, однобічних наслідків.

Деякі методологи тих часів вважали: “Слово методологія може використовуватись лише тоді, коли мова йде про дослідження всезагальних законів буття і мислення, про матеріалістичну діалектику”. Що стосується конкретних, спеціальних наук, “стосовно них треба говорити не про методологію, а лише про методику або часткові методи, в яких всезагальні методи перетворюються, диференціюються, конкретизуються відповідно до специфіки об'єкта пізнання”. З цього робився висновок, що “конкретно-наукової методології немає. Методологія одна: вона є філософсько-логічна, тому що тільки філософія і логіка досліджують всезагальні закони буття і мислення” [1,322]. Остаточний висновок з міркувань такого напрямку був і логічний, і одночасно несподіваний: “Ми рахуємо методологічні питання конкретних наук філософськими питаннями. Ними повинні займатися філософи”. Далі йде зверхня думка як поблажливий дозвіл: “Але в якості філософа і логіка може виступати й абиякий представник окремої науки, якщо він ознайомиться з логікою наукового дослідження і знання і займеться висвітленням філософсько-логічних проблем своєї науки. Такий спеціаліст буде мати успіх в методології своєї науки“ [1, 333].

У 60-і рр. з такими поглядами погодились далеко не всі філософи й представники конкретних наук. Особливо останні звертали увагу, що таким чином “методологія конкретних наук залишалась без своєї самостійності, розчинялась, зникала у філософській всезагальній методології і зводилась лише до конкретизації останньої, а творчий підхід, нові відкриття в методології рахувалися справою тільки філософів. Це породжувало індиферентизм, сковувало ініціативу представників конкретних наук у галузі самостійних методологічних пошуків”. Наступним висновком став той, що “назріла потреба в конкретно-наукових методологіях, які розроблялися б так, аби спеціалісти різних галузей... знань (гуманітарних та інших – В.У.) почували б себе представниками єдиної марксистсько-ленінської науки” [2, 13], яку часто сприймали, однак, тільки як “науку про суспільство і людину” [Там же], не помічаючи в такому визначенні звуження дійсного об’єкту науки.

Такі погляди науковців конкретних наукових галузей були підтримані тоді деякими філософами: “Теоретичні й методологічні основи конкретних наук виробляються не лише філософією, але й ними самими. Конкретні науки, виступаючи відносно філософії спеціальними, у свою чергу можуть виступати як методологічні відносно до більш вузьких розділів певної області знань” [3, 421].

На перший погляд здається, що в наведених міркуваннях 60-х рр. ХХ ст. усе гаразд. Але з висоти ХХІ-го ст. вже видно, що позитивною тут є лише прохідна думка про саму спільну працю будь-яких учених над *науково-методологічними* питаннями і проблемами. З цього приводу варто й сьогодні погодитись, що “з методологією має справу абиякий учений у своїх конкретних дослідженнях, і тому для кожного є благодотворним підвищувати власну філософську культуру... До чого ревнива вимога, аби цим “займалися” тільки філософи? Від складання сил буде прибуток і в результатах” [2, 16].

Коли ж, однак, глянути глибше, поряд із зазначеним стає помітним загальний недостатній рівень методологічних міркувань того часу - по-перше, стосовно того, про яку *спільну методологію* йшлося: про всезагальну, загальну, особливу чи специфічну (їх постійно плутали), по-друге – як розумілися взаємозв’язки між ними, по-третє – як розумілося “всезагальне”.

Стосовно останнього у минулих міркуваннях видно не інакше, як джерельні й тому визначальні протиріччя. Якщо, скажімо, “*всезагальна марксистсько-ленінська методологія*” є дійсно *всезагальною*, - чому тоді її *всезагальність* обмежується тільки віддаленою орієнтацією на адресу дослідників, а не володіє *всепронизуючою* функцією, визначальним впливом на будь-яких ступенях, кроках практичного дослідження? Адже без цього вона перестає бути *всезагальною*, такою, яка має місце і позначається всюди і на всьому (інакше буде зв’язок в один бік)... А може, справа зовсім в іншому, протилежному – в тому, що її “*всезагальність*” була надуманою, вигаданою, міфічною, і насправді “*марксистсько-ленінська методологія*” *всезагальною* не була через якісь причини?... Якраз про це останнє багато що й каже. Зокрема – диктат в один бік, виникнення думки щодо механістичного “посередництва”, яке віддали конкретно-науковим методологіям. А по-тім - логічною є й наступна, також різко розмежовуюча думка: марксистсько-ленінську філософську методологію мають досліджувати тільки

філософи, а “посередницьку”, конкретно-наукову – спеціалісти конкретних наук. Є й багато інших доказів, вони свідчать про поверхове розуміння багатьох категорій і понять, онтологічних і гносеологічних (про них далі, у свій час). Мали місце також “суттєві недоліки” марксистсько-ленінської методології, на які звернено увагу у статті академіка АН ВШ України Миколи Попова “Наукова методологія: історичний досвід та сучасні проблеми”: “1. Догматичність її змісту...Зведення методології до спрощеної діалектики...2. Надмірна заідео-логізованість та заполітизованість змісту методології... 3. Сцієнтистсько-технократична заангажованість..., яка служила не інтеграції різних галузей наукового, технічного та гуманітарного знання, а їх штучному розмежуванню, відриву одного від одного і протиприродного протиставлення..., фрон-тальна недооцінка соціогуманітарного знання... 4...обмежена (звужена) гно-сеологічна основа, яка обмежувалася здебільшого пізнавальним полем люд-ської діяльності.. Виходило: методологія необхідна лише заради пізнання: в сфері практики їй немає місця...проблеми віддавалися на поталу “вождізму”, суб’єктивізму, волюнтаризму, технократизму, іншим проявам методологічного нігілізму” з “нехтуванням логікою правильного мислення і дії” [4, 36-39].

До чого це звелося на практиці подальших досліджень “всезагальної” і багатьох конкретно-наукових методологій - свідчить сама історія (70-80-х рр. ХХ-го ст.).

З однієї сторони, численні дослідження марксистсько-ленінської методології все одно в ті роки велись не лише, так би мовити, в межах “чистої філософії” і “чистими філософами” (хоча останні, по суті, нонсенс), але й філософами-природознавцями й суспільствознавцями. Тоді – чому тільки ними? Знову протиріччя - всезагальна, як її вважали, методологія безпосередньо і всепроникливо допомагає, діє в межах природознавчих і суспільствознавчих об’єктів і нездатна діяти, безпосередньо допомагати в межах об’єктів гуманітарних, на матеріалі гуманітарних наук і, разом з тим, мистецтвознавства. Коли це дійсно так (скажімо, через суб’єктивний характер цих наук, їх об’єктів), то знову-таки всезагальна методологія зі своїми немовби всезагальними законами перестає бути всезагальною, всеохоплюючою, такою, що безкінечно лежить в основі, діє й об’єднує і загальне, і особливе, і одиничне, тобто, звісно, “все, що є, існує, рухається, розвивається”. А потім, у такому разі всезагальні, тобто безмежно *узагальнені* закони буття перестають бути одночасно законами *конкретних* проявів буття, з чим, зрозуміло, також ніхто не погодиться і погодитись неможливо через нелогічність таких міркувань і висновків.

Отже, під час подальших досліджень - на базі обраного ще принаймні з початку ХХ-го ст. оманливого рівня розуміння “всезагального” - протиріччя у філософії, філософській методології здатні були тільки накопичуватись, віддаляючи від початкових задумів.

Так само дещо оманливими виявились зусилля науковців у пошуках суто своїх, автономних, конкретно-наукових методологій, різко відмінних від методології всезагальної. Аби це побачити, варто придивитись до характеру досліджень хоча б у таких методологічних працях 60-90-х рр. ХХ ст. – “Методологические вопросы исторической науки” (див.: Вестник Академии наук

СССР. – 1964. - № 4. - С.129-148), “Методологические проблемы литературоведения” (Фридендер Г.М. Методологические проблемы литературоведения. – Л.: Наука, 1984), “Очерки методологии биологического исследования” (М.: Мысль, 1965), “Методологические вопросы общественных наук” (Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968), “Методологические проблемы науки” (М.: Наука, 1964), “Астрономия. Методология. Мирозрение” (М.: Наука, 1979), а також праці під назвою “Диалектика и логика научного познания” (М.: Наука, 1966), “Философия и современная космология” [5], “Философия биологии” [6], “Философские вопросы химии” [7], “Философская антропология” [8] і т.д.

У названих та подібних працях науковці різних спеціальностей замість очікуваної розробки якихось автономних методологій так чи інакше, спеціально чи побіжно досліджували, визначались або у всезагальних філософських принципах і законах мислення, пізнання (гносеологічних), буття (онтологічних), або ж у проміжних, методологічно-методичних закономірностях, або в різних загально-теоретичних питаннях своєї конкретної науки, або ж те й інше використовували для дослідження конкретних проблем.

Все це свідчило, що конкретні науки не були і не є автономними, як стверджували класичні представники наукового позитивізму ХІХ-го ст. (Конт, Мілль, Спенсер, ін.) та стверджують їх послідовники у ХХ-му ст., що конкретні науки об’єктивно й органічно невід’ємні від філософії, філософсько-методологічних засад, джерельних основ пізнання й мислення. Недаремно в кожній з названих вище методологічних праць одночасно містилися й містяться окремі “зерна” подальшого поглиблення самого розуміння об’єктивних принципів і законів наукової методології. То були “зерна”, які намагалися вписатися в існуючу тоді філософську (“марксистсько-ленінську”) гносеологію й онтологію, спрямовуючи їх до усвідомлення дійсної, а не уявної всезагальності.

Останній процес не розвинувся (та й не міг розвинути). Завадило виникнення величезної кількості нових протиріч, які нашарувались на традиційні. Негативні наслідки стали поступово домінуючою “рушійною силою”. Усвідомлення фундаментальних причин їх виникнення (заради усунення) відставало все більше.

Одне слово, нові тенденції розвитку тодішньої філософії, конкретних наук, нові тенденції в освіті, світогляді населення, взагалі в житті суспільства так і не визріли (закономірно не могли визріти). Настали інші часи, 90-і роки. Наслідком стала логічна загибель (або крах) усієї так званої “всезагальної” марксистсько-ленінської діалектичної методології, яка насправді всезагальною і звідси природною не була.

Про це свідчать навіть суттєві номінації її - як тільки “системної” чи “комплексно-системної”. Адже нікуди не дітися від того, що будь-яка *система за будовою* – це не просто комплекс, “*сукупність* елементів та їх зв’язків” [Філософський словник. - 2 вид. - К.: УРЕ, 1986.-С.626], що віддає старезним механіцизмом, а органічна єдність зв’язків частин та елементів будь-якого об’єкта. І нікуди не дітися від того, що будь-яка *система за розвитком* ніколи не виникає одразу у повному, цілісному вигляді, але спершу неодмінно виникає, існує, розвивається як початкова, тим самим *часткова* і лише потім, за сприятливих

умов, з часом стає апогейною, тим самим (за принципом дії протилежностей) **цілісною** за об'єктивною необхідністю, тобто стає **ц і л і с н о ю системою** [зокрема див.: 9].

Отже, номінації “(просто) системна”, “комплексно-системна” якраз і вказують на віддаленість минувшої панівної методології від “об'єктивно необхідного”, того “необхідного”, про яке Гете влучно писав: “Необхідність – найкращий порадник”. Віддаленість тут треба розуміти в тому сенсі, що *комплексно-системна* – це *частково-системна* методологія, і через це вона є *прохідним* моментом, черговим історичним рівнем на шляху до логічного усвідомлення вищої, апогейної, об'єктивно необхідної, тобто суто *природної* за якістю **Цілісно-системної методології**.

Неврахування свого часу цих об'єктивних (об'єктивно необхідних) перспектив обернулося багатьма наслідками. *Перший* з них - залишилось неусвідомленим, якого ж напрямку були нові, поглиблені “зерна” в деяких методологічних розвідках спеціалістів конкретних наук у минулий період життя (а вони були і є “проривом у цілісність”). *Другий* – залишились без належної уваги взагалі позитивні якісні риси минулої методології через одно-бічний, так само частковий підхід до внутрішніх її показників. *Третій* – не були враховані зовнішні суттєві співвідношення якостей усіх функціонуючих на той час методологічних систем з боку ступеня їх ходи, наближення до “об'єктивної необхідності” як вимоги самої Природи Дійсності. *Четвертий* як наднаслідок (як наступне з усіх попередніх) - під впливом політичного екстремізму з нерозрізненням “ідей” і “вульгарних носіїв ідей”, вона була зовсім, повністю, цілком відкинута (неможливо уявити й інше) за примітивним принципом “чорно-білого варіанту” (хоча всім, здається, відомо, що “майбутнє *виростає* з минулого” не лише формально, на зовнішньому рівні, а й на внутрішньому, ще більш важливому). Але ж...

За таким квадриадним механізмом логічно й розпочався в науці з 90-х рр. ХХ-го ст. сучасний “перехідний період” (ми в ньому продовжуємо жити й працювати) - період філософського, світоглядного, методологічного роздоріжжя і багато в чому анархічних пошуків якісно нового шляху. Оскільки “святе місце порожнім не буває”, “повіяли буйні вітри” одночасно усіх в якійсь мірі системних методологій ХХ-го і навіть минулих століть. Кожна з них (зусиллями своїх носіїв) досі претендує бути однією-визначальною (нехтуючи при цьому об'єктивно необхідним рівнем спроможностей), хоча при цьому всі прикриваються “фіговим листком” плюралізму. Звідси й наслідки наукових досліджень ще більше, ніж раніше виглядають як “лебідь, рак і щука”.

В якійсь мірі сучасну науку підтримують, рятують нароблені раніше проміжні, “загального”, “особливого” значення методологічно-методичні наукові методи: “емпіричного дослідження” (спостереження, порівняння та експеримент), “теоретичного дослідження” (формалізація, аксіоматичний та гіпотетико-дедуктивний) [10,312]; робить свою справу сучасна компара-тивістика (з її порівняльно-історичним, порівняльно-типологічним, іншими методами); “загальнологічні методи та засоби” (прийоми): аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, індукція, дедукція, аналогія, моделювання [10, 313-314]. І, звичайно,

традиційний *системний* (частково-системний) *підхід* (як залишок минувшої панівної методології) – “сукупність загальнонаукових методологічних принципів, що ґрунтуються на розгляді об'єктів як систем”: “залежності”, “зумовленості”, “взаємодії”, “ієрархічності”, “всебічності”, “змалювання системи”. А разом з тим і такі різноспрямовані “методологічні новації”: “прагнення до цілісності” (з поверховим її розумінням), “методологічний плюралізм” (без врахування необхідностей), “використання ідей та методів синергетики”, “висування на перший план понять невизначеності, вірогідності, хаосу, нелінійності, біфуркації та флуктуації, які відображають характеристики сучасного несталого світу” [10, 314] на рівні, звісно, традиційних частковостей сприйняття.

У такій дійсно несталій науковій ситуації одні вчені виправдовують несталість, а разом з цим тільки множинність наукових методів - без їх органічної єдності. Як свідчить один з останніх філософських словників, ”жодна з існуючих філософських М(етодологій) не може набувати ролі абсолютного пізнавального інструментарію. Кожна з них має сенс і стає продуктивною лише в межах предметної області, окресленої її основоположними принципами. Намагання надати тій або тій М(етодології) універсального пізнавального засобу завдає шкоди і науці, і самій методологічній теорії, як це мало місце з діалектико-матеріалістичною М(етодологією). Тому дослідники у своїх методологічних орієнтаціях дотримуються принципу методологічного плюралізму” [13, 374].

Що ж, така позиція виправдана і цілком можлива. Однак тільки в межах тимчасовості, як проміжна, бо саме такі функція і часова сфера властиві “принципу можливостей”, який невідривно пов'язаний з протилежним – “принципом необхідності”. Але ж і базою тут є дія іншого бінарного ланцюга – “множинне - єдине”, тому “множина можливостей” внаслідок свого розвитку рано чи пізно обертається на “необхідність доміювати однієї з них” при додаткових, допоміжних функціях усіх інших можливостей.

Саме тому є вчені, які бачать цю доміювану (враховуючи наявність *частково-системних* методів і *частково-системного* рівня розвитку науки ХХ ст.) за *Методологією цілісно-системною*. Її об'єктивно й чекає в наш “перехідний період”, який затягується, сучасна наука, бо тільки така методологія здатна гармонійно, із врахуванням взаємних зв'язків, ввібрати в себе (як Ціле – частки й елементи) здорові, перспективні моменти інших існуючих методів, загальнонаукових, галузево- і спеціально-наукових. “Ввібрати” не означає тут зовнішнього одностороннього і зверхнього диктату.

Історично вища, дійсно всезагальна, *Цілісно-системна методологія* (вона не сукупність, а *єдність* усіх своїх протилежних форм прояву, також методів), в силу своєї всезагальності, на відміну від нещодавно минулої методології, здатна бути і дійсно є всепронизуючою, все пояснюючою і все гармонійно єднаючою із збереженням множинності. Це тому, що вона є адекватним відображенням і втіленням всемогутньої енергії *цілісно-системної* Природи безмежної й безкінечної Д і й с н о с т і, частини, елементи якої – це будь-які обрані для дослідження об'єкти.

Ця нова методологія з боку своєї *множинності* звичайно ієрархічна і має за головну, доміюючу силу (складову) *Цілісно-системний метод*. Це насамперед –

Цілісно-системний метод пізнання об'єкта, тому що не мислення *насправді* диктує тут свою волю, веде пізнання (це нам вже знайомо з минулого як прояв суб'єктивізму), а навпаки, домінує пізнання зі своєю власною логікою. Це тому, що *цілісно-системне* пізнання, процес такого пізнання, хода його логіки, самі є – в безмежних межах, звісно, Об'єктивної Дійсності – самі є не інакше, як відображенням логіки, дії всезагальних зако-номірностей, властивих *Всезагальному об'єкту* і всім іншим *об'єктам*, що досліджуються (це й є прояв дії всезагального принципу об'єктивності). Ад-же врешті-решт, коли ми якийсь *об'єкт* досліджуємо, ми хочемо знати його, *об'єкт*, а не свої уяви, фантазії, міфи щодо нього під впливом формалізму, конкретивізму, сенсуалізму, емпіризму, феноменалізму, модернізму, “філо-софії абсурду”, ідей трансцендентального й трансцендентного, або ж минулого й сучасного екзистенціалізму (не плутати з екзистенційністю).

Отже, саме він, Новий, *Цілісно-системний* метод пізнання об'єкта, є дійсно необхідним сучасній науці. І перш за все саме він має бути усвідомленим, а не методи минулого, що їх останнім часом намагаються підняти на поверхню сучасного розвитку науки.

Чим не влаштовують минулі методи, розглянемо на прикладі методу Декарта. За ходом деталізуються й думки, тільки що висловлені.

2.

Метод Декарта (XVII ст.) – один з методів, які в історії філософії, наукознавства викликали величезний резонанс і серйозно позначились на розвитку якості наукових досліджень. Під час сучасного роздоріжжя до нього знову прикута увага у зв'язку з появою – друком 2001-го року – перекладу цього твору вперше українською мовою (переклад В.Андрушко і С.Гатальської). Повна його назва – “*Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках*”.

Передмова перекладачів починається таким рядком:

“XVII сторіччя – вік методу і століття Декарта – дало світові видатний пам'ятник методологічної думки – “Міркування про метод” (1637). Його автора, найвидатнішого мислителя Франції Рене Декарта (1596-1650), з повним правом вважають засновником сучасної філософії.

“У той час коли в Англії нова філософія в особі Ф.Бекона набула форми яскраво вираженого емпіризму, у Франції вона почалась як раціоналістична філософія Декарта з притаманними їй чеснотами: математичною строгістю думки, аксіоматико-дедуктивним методом, гносеологічним оптимізмом, високою оцінкою людського розуму та його доведень. І слід визнати, що вплив методології Декарта, хоча в багатьох випадках і доповнювався впливом ідей Бекона, в цілому виявився значно сильнішим. Картезіанський (латинізоване ім'я Рене Декарта - Cartesius, Картезій, звідси й виникла назва - картезіанський) ідеал раціоналістичності впродовж наступних століть залишається тим полем критичних роздумів, на якому народжуються нові філософські напрями, формується нова філософська мова... Немає жодного, хто б не звертався до методологічної спадщини Декарта, зокрема

до аналізу вчення про інтелектуальну інтуїцію (правило перше з “Міркування про метод”)” [11,5].

Згадуючи з приводу ідей Декарта думки його сучасників П.Гасенді, А.Арно, П.Ніколя, думки відомого західного історика філософії і науки А.Койре, неотоміста Е.Жильсона, засновника феноменологічної філософії Е.Гусерля, - *автори передмови* до “Міркування про метод” стверджують:

“Свого часу Декарт побачив, що позитивні (конкретні) науки, які повинні здійснювати дослідження на абсолютно раціоналістичних засадах, дуже мало звертають увагу на прояснення самих цих засад, що призводить до неможливості виявити всезагальність їхніх фундаментальних концепцій і методів. Гусерль (1859-1938) вважає, що для європейської науки з середини ХІХ ст. це знову стає серйозною проблемою. Сучасний стан позитивних наук свідчить про те, що вони відчують необхідність у виробленні універсальних принципів і методів. Що ж до філософії, то Декарт, як свідчить Гусерль, ще у ХVІІ ст. відкрив для неї можливості виробляти “об’єктивно цінні результати”, гостру потребу в яких відчуло й ХХ століття” [11,10-11].

Завершується вступна стаття значним зауваженням: “Філософська думка н а ш о г о ч а с у все частіше звертається до творчої спадщини Рене Декарта, одного з найвидатніших мислителів епохи Раціоналізму. І для цього є *вагомими підстави*, оскільки творчість Декарта ідейно настільки містка і багата, що *невповні осмислена ще й дотепер*” [11,13].

3.

Назва, передмова, ідеї книги Декарта *наводять і нас на певні думки.*

У назві зафіксоване розуміння *методу* як «шляху» («спрямовувати», «відшукувати»), в самому тексті є й метод як «спосіб». Отже, метод - це не лише «спосіб», як звикли *частково-системно* вважати у ХХ ст., але й «шлях», тобто «єдність способу і шляху». І в цьому є *цілісність* методу: вміючи ходити (спосіб), нікуди не підеш, якщо не знаєш шляху з метою, і навпаки.

Досягнуто й *всезагальності* (в межах пізнання і одночасно об’єкта): цей метод як спосіб і шлях стосується пізнання будь-якого об’єкта. Отже, універсальність, всеохопність існує в принципі (ми взагалі живемо серед безкінечностей в усьому), запорука – універсум самої вічної й безкінечної Дійсності. Трансцендентності просто немає, вона міф, «фентези». «Обмеження існують в нас самих» (давнє українське прислів’я).

Судження, з яких у Декарта починається основний текст, є такими:

“Здоровий глузд є річ, розподілена справедливішим за все на світі чином: кожен вважає себе настільки ним обдарованим, що навіть ті, кого найважче задовольнити у будь-якому іншому відношенні, зазвичай не прагнуть мати здорового глузду більше, ніж вони його мають. До того ж неймовірно, щоб усі помилялися. Це свідчить радше про те, що здатність правильно міркувати і відрізнити істину від хибі – що, власне, і є тим, що ми зevamo здоровим глуздом, - від природи є однаковою у всіх людей, а також про те, що відмінність наших опіній походить не від того, що одні розумніші за інших, а лише від того, що ми спрямовуємо наші думки різними шляхами і розглядаємо не одні й ті самі речі.

Адже недостатньо просто мати добрий розум, головне – це добре його докласти. Найвеличніші душі здатні як до найбільших пороків, так і до найбільших чеснот, і навіть ті, хто йде дуже повільно, спроможні, рухаючись завжди прямим шляхом, піти значно далі, ніж ці, хто біжить, щодалі з цього шляху збочуючи” [11,15].

Чудові рядки, безліч сенсу. Декарт знову досяг *всезагального* рівня знань, загальнолюдських спрямувань, вище нічого немає, крім подальшого розвитку їх самих на цьому ж, *всезагальному* рівні. “Найвеличніші душі здатні як до найбільших пороків, так і до найбільших чеснот”, - як не замислитись тут над глибинними причинами, як не погодитись, що справа вкорінюється у свідоме чи несвідоме внутрішнє *обрання* особою (суб'єктом) того чи іншого “*шляху*” і “*способу*” його опанування. Те й інше обов'язково залежить від *якості* особистісного *методу світосприйняття* і врешті-решт від *якості методу* його осмислення (йдеться про метод осмислення методу світосприйняття).

Від чого залежить “метод осмислення” способу і шляху з метою? Від намагання його «винайти», як пише Декарт? Тобто с т в о р и т и? Чи, навпаки, від визнання необхідності, нічого не створюючи *від себе, суб'єктивно*, піти, навпаки, шляхом їх о с м и с л е н н я як *об'єктивних*, незалежних від суб'єкта - як властивих самій П р и р о д і Дійсності? Адже Дійсність, завдячуючи власній *Системі всезагальних закономірностей* (це теж Метод з його принципами) - існує *вічно* у безмежному просторі і часі.

То чи не краще саме *Метод* (систему закономірностей: принципів, законів тощо) *Природи Дійсності* обрати за основу також і *своїх* власних міркувань, *своїх* поглядів, *своїх* досліджень і *своїх* практичних життєвих дій в усьому. Чи не є це той «спосіб» і той «шлях», який не дасть «збочити»?..

Буквально все вказує, що це так. І головне – все тримається на тому, що принципи/закони *Дійсності*, їх цілісна система - *всезагальні*, всеохоплюючі і тому наймогутніші понад усе. Цього в силу історичних умов його часу Декарт *не міг*, однак, *відповідно усвідомити, як побачимо далі*.

4.

Стосовно основних правил “винайденого” [11, 14] методу, Рене Декарт пише наступне: “Безліч *законів* нерідко дає привід до виправдання пороків, і державний порядок значно кращий, якщо законів небагато, але їх суворо дотримуються... [Тому] замість численних *правил*, що складають логіку, я визнав, що було б достатньо і **чотирьох**, аби я тільки прийняв тверде рішення постійно дотримуватися їх без жодного винятку” [11,32].

Наведемо чи нагадаємо ці “винайдені” Декартом правила/закони, за ходом коментуючи їх та міркуючи.

1) **Перше** правило Декарта - “*ніколи не приймати за істинне нічого, що я не визнав би таким з очевидністю, тобто ретельно уникаючи похапливості і упередженості та включати у свої судження тільки те, що уявляється моєму розуму настільки ясно і виразно, що не дає мені жодного приводу для сумніву*” [11,32-33].

Чудове правило, йдеться про необхідність правдивості, чесності, відвертості вченого, без чого дійсно немає справжньої науки. Але я к впізнати «істинне»,

яким об'єктивним критерієм (а не суб'єктивістським: «я», «моєму розуму», «я відчуваю») має *свідомо* керуватися вчений для власної оцінки власних суджень? Про це тут нічого немає.

Отже, перше правило не стосується сфери *природного, об'єктивного* методу, тобто методу самої Природи Об'єктивної Дійсності. Це правило - навпаки, *суб'єктивного* ставлення до *суб'єктивних* “розумових уявлень” про “істинне”, а тому *суб'єктивістське* (подвійно суб'єктивне) розуміння “істинного” як “ясного і виразного” [11, 33].

І тому це правило веде до “логічного кола” («зачарованого», хибного), як вважали деякі сучасники Декарта (П.Гасенді, А.Арно): “...для доведення істинного... необхідно, щоб поняття <про істину> було ясным та виразним, але поняття... настільки ясне та виразне, наскільки є істиною» [11,8]. «Наявність цих двох (методологічного та метафізичного) аспектів картезіанського вчення про ясність та виразність ідей *і в ХХ-му ст. залишається* каменем спотикання для істориків філософії”, - коментують Декарта та його критиків автори Передмови [див: 11,8].

Таким чином, *далі* від цього “логічного кола” Декарт не пішов через свій *суб'єктивістський* підхід і в силу історичних умов свого часу.

Єдине, що Декарт зміг зробити, це спертися на свій “*картезіанський сумнів*”, на так звану “*інтелектуальну інтуїцію*”. Про інтуїцію Декарт пише: через “сумнів” довіряй “розуму”. Це означає: розум *без усвідомлення* відчуває, що є, а що не є *істинним*.

Отже, думки про *інтуїцію* як критерій оцінки і тим фундаментальну основу наукових міркувань, досліджень з н о в у обрані - як немов “найвище озброєння” - *с у ч а с н о ю філософією 90-х рр. – початку ХХІ ст., зокрема в Україні*. Про це свідчать і Передмова до «Міркувань про метод» [11,5-6], і хоча б такі з інших сучасних міркувань: “*Інтуїція... є свого роду відчуттям справжньої сутності об'єкта, вона ніби проникає “всередину” об'єкта і безпосередньо “чує” його єство. Знання, отримване інтуїтивно внаслідок такої його “безпосередності”, набуває характеру очевидної істини, тобто такої, що не вимагає логічного обґрунтування... Інтуїція становить ядро усякого справді творчого мислення*” (12, 470,472: також див.: 13, 247-248].

Однак, у цьому “найвищому озброєнні”, що не кажи, найвищим не є найголовніше – характер загального підходу: в ньому знову видно майже постійно діючу *домінанту суб'єктивізму* (“інтуїція” у кожного “Я” *своя, окрема, і вона звичайно р і з н а* через відсутність базування на дійсно незмінне, *природне*, що властиве як *суттєве, головне* самій вічній Природі Дійсності). Суб'єктивізм в усіх своїх численних проявах все одно завжди залишається в межах “частки”, в ній, в її межах відшуковуючи “істину”. “Частка”, однак, ніколи не дає себе зрозуміти повністю, бо вона і на рівні суті “частка”, бо й суть її часткова (через дію принципу всезагального взаємозв'язку всього з усім в усьому); її *суть* більше міститься не в ній, а за її межами - в “цілому”, яке *завжди більше, сильніше, визначальніше*. Часткою «цілого» вона, “частка”, є і завжди такою залишається.

Через це справді, *д і й с н о* розірвати “логічний круг”, “зачароване коло” вимозі лише в і д х і д від суб’єктивізму, навіть від рецидивів суб’єктивізму з його, зокрема, сучасним прагматизмом (від гр. прагма - користь). Сьогодні прагматизм - “один з напрямів філософії Модерну,.. претендує на проект “реконструкції філософії”... на базі концепції віри... Традиції П(рагматизму) знайшли ґрунт також у *постмодерній* концепції деконструкції філософії (1931) Річарда Рорті”, американського філософа, який “уникає створення всеосяжної світоглядної системи; ...розробив варіант прагматистської герменевтики, ... (який) філософію прагматизму протиставляє всій сучасній філософії як незавершене, але найбільш реалістичне і творче світорозуміння” [13, 510-511,557]. Але ж така позиція (з її трансцендентним, непізнаваним, яке логічно довело до «філософії абсурду» Камю) знову суперечить дії буквально усіх об’єктивних і всезагальних природних принципів, зокрема принципам цілісності, структурності, системності, бінарної єдності цілого, взаємозв’язків цілого і частин, частин і цілого, принципам всезагальної наявності протилежностей, всезагального взаємозв’язку всього з усім в усьому, *принципу всезагальної єдності Дійсності* і так далі, тобто самому факту існування всього, що є сьогодні, що було і буде, вже не кажучи про існування безкінечного...

Отже, рятує тут не тільки радикальний в і д х і д від суб’єктивістського фундаменту, а й головне – в х о д ж е н н я у сферу чіткої об’єктивності з її незалежно від нас існуючим Онтологічним методом як цілісною системою-Сіткою закономірностей, згідно яких вічно живе (існує) у просторі і часі Об’єктивна Дійсність. Цей поки незвичний для нас «Метод Дійсності» (насамперед він - єдність способу і шляху) дійсно виглядає як “гармонійна С і т к а всезагальних принципів і законів органічного об’єкта як цілого”. Про гармонію цієї “Сітки”, її цілісно-системні принципи і закони, про неї як об’єктивний критерій будь-яких власних міркувань і дослідження, про Цілісно-системний метод пізнання (об’єкта) як єдність цілісно-системних “аналізу” і “синтезу” вже існує певна кількість наукових праць [див.: 14].

2) Д р у г е правило Декарта в радянські часи було широко оприлюднене в особливо викривленому вигляді – як просто “розподіл кожної складної проблеми на часткові проблеми і задачі, які її складають” [15,т.1,449]; «поділяти кожний складний об’єкт (чи проблему), що підлягають вивченню, на прості частини» [13,144].

Насправді *д р у г е* правило Декарта виглядає принципово інакше:

“Друге – ділити кожне з розгляданих мною трудень на стільки частин, скільки можливо і потрібно для крацюго їх розв’язання” [11,33].

Тепер, власне, й видно, що у Декарта йдеться не лише про правило “аналізу” в його вкрай узагальненому вигляді: “ділити” [11,33], або “розподіляти” [15,т.1,449] - до речі, це відомо з часів Платона й Арістотеля, - але й про *м е х а н і з м* аналізу.

Цей “картезіанський” *м е х а н і з м* (“...на стільки частин, скільки можливо і потрібно...”) надалі так міцно й надовго, хоча й негласно, ввійшов у науковий обіг, що саме він повсюдно утвердився в радянській філософії ХХ-го ст., як і всесвітній, разом із своєю суб’єктивістською основою, а також із деякими також

суб'єктивістськими “уточненнями”, що здебільшого йдуть від Гегеля (вчення про “тріаду”, “тріадний поділ”).

Ці так звані «уточнення» також запозичила сучасна, пострадянського періоду, ХХІ-го ст. філософія, вже не згадуючи західну.

Звернемо, однак, увагу на рівень якості цієї гносеологічної основи декартівського *другого* правила.

Декарт пише: “Ділити...на стільки частин, скільки можливо і потрібно...” Що тут лежить в основі? Яким є загальний підхід? Яким є критерій “поділу”? Від чого залежить кількість частин, що отримується внаслідок поділу? Декарт відповідає словами: “скільки можливо і потрібно”. Але хто вирішує, “скільки” “можливо”? Хто вирішує, скільки “потрібно”?

Відповідь Декарта на ці останні запитання однакова: все це вирішує *суто* самодостатній суб'єкт. Тобто кількість отриманих частин повністю залежить від суб'єктивістської спроможності чи бажання, потреби вченого. Критерій поділу – той самий: “скільки...потрібно”. Внаслідок цього й весь пізнавальний підхід – суб'єктивістський. Отже, сама загальна основа – *суб'єктивна суб'єктивність*, «самодостатня, бо самозакохана». Декарт її утверджує й далі: “на стільки частин, скільки ... потрібно для кращого... розв'язання”. Адже хто вирішує, що є “кращим”, як не сам по собі вчений, - і знову вирішує згідно зі своїм самодостатнім для нього “інтуїтивним баченням”. І хоча закладено тут деякий натяк на активність *об'єктів*, що обираються для дослідження (“для кращого їх, утруднень, розв'язання”), - однак ця активність (*об'єкта*) явно і значно *підпорядкована* головній суб'єктивній домінанті.

Отже дійсний вихід з полону суб'єктивізму знаходиться, як бачимо, у механізмі протилежного характеру - у *зміні домінанти на протилежну*, на домінанту активності об'єкта, домінанту об'єктивного підходу. Головний, повторимо, визначальний задум дослідника - знати не себе, а *об'єкт*, те, яким є *в і н, сам собою*, а не те, яким його хоче, може чи бажає бачити суб'єкт (це, скоріше, не науково). Отже, активність *суб'єкта* має бути, всупереч Декарту, *підпорядкована активності об'єкта*. Об'єкту ж (у будь-яких проявах), властиві свої, власні *всезагальні* й визначальні принципи будови – постійна бінарність і ступеневість. Вони й притаманні природному, цілісно-системному пізнанню обраного об'єкта (яким би не був цей об'єкт).

3) **Т р е т є** правило Декарта: “*розташувати свої думки у певній послідовності, починаючи з предметів найпростіших і найлегше пізнаваних, і сходити поволі, мов по сходинах, до пізнання найскладніших, припускаючи існування порядку навіть серед тих, які природно не передують одне одному*” [11,33].

І тут бачимо не інакше як домінанту *подвійно* суб'єктивної основи. Адже (виходячи з контексту цього правила) *хто, як не суб'єкт-дослідник «із себе»* вирішує, який “предмет” є “найпростішим і найлегше пізнаваним” і який “найскладнішим”? На *що* суб'єкт при цьому спирається? Відсутність чіткої відповіді знову наштовхує на думку про “інтелектуальну інтуїцію”, на те, що власне *вона* має підказувати.

Що ж до *об'єктивної* основи, підпорядкованої подвійно суб'єктивній, то це, звичайно, також тут є – хоча й у прихованому вигляді. Наштовхує на таку думку інтелектуально-інтуїтивна в і р а Декарта і в “послідовність” пізнання (Декарт: «завжди дотримуватися послідовності»), і в “сходження, мов по сходинках”, і в “існування порядку”, навіть коли “порядок” на перший погляд не відчувається.

Але ж свідомого розкриття, словесного представлення самих об'єктивно існуючих правил (властивих об'єкту, його предметам – незалежно від суб'єкта) у Декарта і тут немає. Тому суто об'єктивний підхід, *при відсутності його усвідомлення*, і замінюється єдино можливим у такому разі – сподіванням на те, що *суб'єктивна інтуїція* зможе якось “витягти” якість дослідження.

Міркування про рівень *якості* самої інтуїції (про її суб'єктивну чи об'єктивну основу) є тут, звичайно, доречним, але тільки в тому сенсі, якщо вважати порятунком саму спрямованість такого міркування на недостатність декартівської “інтелектуальної інтуїції” і пошук *іманентної далекої основи* інтуїції... В чому ця основа?.. Звичайно, в неусвідомленому Декартом базуванні на *об'єктивні, до того ж всезагальні* принципи й закони, які від Природи властиві обраним об'єктам, їх предметам, а також у дотриманні *г а р м о н і ї* зв'язків її чинників між собою. Таке базування дається відповідним *знанням* (якщо, звичайно, не зупинитися перед немов «трансцендентним», непізнаваним; не помічаючи, що сама Природа таку і можливість, і необхідність людині надала через взаємодію всезагальних, всепроникливих своїх закономірностей).

Знання об'єктивної основи сьогодні підказує, що у словах Декарта про “*певну послідовність*” криється неусвідомлена ним, але об'єктивно існуюча в об'єктах *бінарна послідовність* взаємозв'язків усіх її, об'єктів, складових сфер – тут в дійсності спочатку йде “сфера *взаємовідношень*” (внутрішній вигляд сфери *структури* об'єкта), а потім, після “перерви поступовості” і “сфери подвійного стрибка”, має місце “сфера *взаємодії*” (внутрішній вигляд сфери *системи* об'єкта).

Знання об'єктивної основи (всезагальних принципів, законів) підказує й те, що “предмети *найпростіші і найлегше* пізнавані” – це всього лише *суб'єктивно-інтуїтивне* відчуття Декартом *структурних, взаємовідносних* елементів, а “*найскладніші*” «предмети» - це *системні, взаємодійні* форми зв'язку структурних елементів обраного об'єкта.

Однак, чи можливо тут обійтися однією “*інтелектуальною інтуїцією*”? Чи здатна вона допомогти чітко дотримуватись “послідовності”? чітко вести дослідника послідовними “кроками”, “сходинками”? Чи здатна лише сама “інтелектуальна інтуїція” допомогти досліднику, наприклад, вчасно зупинитися у процесі пізнання, дотримуючись об'єктивного і всезагально діючого у певний момент закону “*перерви поступовості*”, аби заради збереження подальшої якості дослідження не продовжувати розподіл (аналіз), а – замість цього – змінити *основу* міркувань, поділу і пізнавально “*стрибнути*” з однієї “сфери” (дослідження) в іншу, протилежну? До речі – як «стрибнути»? чому в *протилежну* сторону? в *яку саме*? І так далі.

Отже, під час природного, дійсно якісного дослідження не обійтися однією «інтуїцією», «інтуїтивною вірою», не обійтися б е з, навпаки, усвідомлення об'єктивних м е х а н і з м і в - і “структурного розподілу”, і «перерви

поступовості», і «стрибку» (та ще й подвійного), і «закону домінанти», і «взаємодії структурних частин, елементів», а потім «взаємодії системних чинників», і «стрибку» зі «сфери можливостей» у «сферу необхідності» заради дійсних перспектив, і т.д.

Тут потрібні не інтуїція, не інтуїтивна віра, - потрібне чітке усвідомлення об'єктивної необхідності і чітке з н а н н я суворо певних об'єктивних закономірностей, їх послідовної практичної дії. Тут має місце квалітативна (гр.: якісна) математика. Потрібне також усвідомлення знання того, на якій справжній методологічній б а з і таке усвідомлення і таке знання єдино можливі...

4) **Ч е т в е р т е** правило Декарта виглядає так: *“І останнє – робити скрізь переліки настільки повні (після цих слів франц. тексту Рене Декарт, продивляючись латинський переклад, додав: “як відшуковуючи центр речей, так і продивляючись утруднення у всіх речах” [11,100] – В.У.) та огляди настільки всеохопні, щоб бути впевненим, що ніщо не пропущено” [11,33].*

Наявність домінанти суб'єктивізму як основи цього правила легше зрозуміти, якщо звернутись до відповідей на запитання: “хто” чи “що” встановлює “повноту переліків”? від “кого” чи від “чого” залежить ступінь “повноти”, “всеохопності”? я к “бути впевненим, що ніщо не пропущено”?

Відповідь всюди одна. “Повноту переліків” у Декарта встановлює сам від себе суб'єкт, який досліджує, керуючись «інтелектуальною інтуїцією». Між тим сьогодні вже відомо, що “повнота” напряду пов'язана з “цілим”, а “ціль” – це єдність протилежностей. У Декарта це не враховано.

У свою чергу визначення ступеня “повноти”, “всеохопності” також залежить у Декарта від власне суб'єкта як остаточної інстанції, яка все й вирішує. А критерій “впевненості” тут – інтуїтивне рішення суб'єкта, тобто с у б ' є к т и в н а інтуїція.

Але ж остаточний, вирішальний критерій (що теж сьогодні відомо), – це не енергія, не перевага й активність суб'єкта, а переважна, домінуюча активність о б ' є к т а, який досліджується: адже мета дослідження не суб'єкт, а об'єкт; ми маємо знати не те, що самі вигадуюмо про об'єкт, а те, що об'єкт є сам по собі.

Отже, лише об'єктивне знання і на цій базі об'єктивна (не суб'єктивна) інтелектуальна інтуїція – до того ж гармонійне знання не просто переліку, а неодмінно взаємодійної “Сітки зв'язків” всезагальних принципів, законів О б ' є к т а (“Сітка” і є гармонійною) - на кожному кроці підказують, що “повнота” - це ступеневе, бінарне, предметне позначення «цілого», де на 1-му ступені “повноти” об'єкта нас чекає обов'язково предметна єдність двох його протилежностей”, на 2-му ступені – чотирьох. Адекватне знання «Сітки» підказує й те, що “всеохопність”, «безкінечність» недосяжні лише на конкретному рівні, але досягаються і досить легко досягаються на рівні узагальненому – крізь з н а н н я, виявляється, ієрархічної будови і розвитку «Всезагального Цілого».

Знання «Сітки» також підказує, що “центр речей”, згаданий у Декарта в латинському тексті праці – це їх суттєва сторона, яка є бінарною з «необхідною домінантою», що всі “утруднення у всіх речах” вирішуються через знання й практичне дотримання принципу домінанти об'єктивного підходу над суб'єктивним, домінанти об'єктивного, цілісно-системного дослідження як

найбільш природного над усіма можливими й необхідними суб'єктивними моментами (але тільки моментами).

Таким чином, Рене Декарту в силу історично недостатнього, *частково-системного* рівня розвитку всієї науки його часу (XVII ст.) - не залишалося нічого іншого, як сподіватись на "сумнівами" підтриману суб'єктивістську "інтелектуальну інтуїцію". На той час і це було вищим досягненням. Але тільки на той час.

Насправді ж "інтелектуальна інтуїція" на базі "сумнівів" здатна лише *приблизно* спрямувати дослідника в напрямі *приблизного* осмислення лише *окремих* складників "Гармонійної Сітки Об'єкта". Постійна *приблизність* спрямування, дослідження – переважна властивість *частково-системного* рівня розвитку науки. Цей рівень через свою частковість – завжди попередній, початковий у загальному *системному* розвитку науки. Він передує апогейному, *цілісно-системному* рівню. Передує тому рівню, вийти на який - сувора необхідність, нагальна потреба **н а ш о г о** часу.

5.

Отже, **с ь о г о д н і**, у XXI-му столітті не тільки картезіанська, але й інші традиційні філософські системи (вони *частково-системні*) не можуть задовольнити, бо не можуть замінити *цілісно-системного*, суто адекватного осмислення *об'єктивних* основ, їх домінуючої ролі в процесі *природного* дослідження предметно обраного об'єкта.

Оскільки ми хочемо знати не себе, а самий *об'єкт*, - остільки **в і н і** має *домінувати*, керувати нами. Неодмінно *об'єкт* ми маємо слухати, його закономірностями керуватись, і тоді стане видно, як *він* веде нас за своїм розгортанням по рівнях, ступенях, сходинках, "сферах", чинниках своєї "*Сітки будови і розвитку*", як *він* відкриває себе «перед нами» і «для нас».

Нехтування в останні роки цими *об'єктивними* потребами і привело до того, що в якості нібито «нової» теорії пізнання (гносеології) були **з н о в у** обрані, як *в и щ і*, принципи Рене Декарта – без *об'єктивного* критичного погляду на них.

Для XVII-го ст. і пізніше досягнення Рене Декарта звичайно геніальні. Для **н а ш о г о** часу вони вже недостатні (у головних, відзначених аспектах). Недостатні для *свідомого* (не інакше) *з а в е р ш е н н я* нашого, вже *осмисленого* "перехідного періоду" - від знайомого, але штучного, *частково-системного* рівня до природного, апогейного, *цілісно-системного*.

Першочергова задача на цьому шляху – скоріше позбавитись від *частково-системних*, штучних, *суб'єктивних* пізнавальних принципів, законів, правил, прийомів і натомість теоретично й практично опанувати *об'єктивні*, природні, *цілісно-системні* *п і з н а в а л ь н і* принципи, закони, правила, прийоми дослідження будь-яких обраних об'єктів. Вони скорегують наше *мислення*, зроблять і його *цілісно-системним*.

Механізм реалізації такої задачі - усвідомлення й практичне оволодіння новими, так само *цілісно-системними* *а н а л і з о м* і *с и н т е з о м* як двома базовими знаряддями (похідними *методами*) єдиного, спільного для них **«Цілісно-системного Методу як п р о ц е с у пізнання органічного об'єкта як цілого»**.

Стислому висвітленню пізнавальних кроків Нового методу, практичних «інструментів» підходу, аналізу, стрибку, синтезу значна увага приділена у згаданих наукових працях [14].

Спираючись на досягнуте, є цілковита можливість осмислити й опанувати обидві основні практичні “форми прояву” зазначеного “Цілісно-системного Методу...” (Одноступеневу і Двоступеневу). Використання цього Методу – єдина можливість усвідомити Нову, Цілісно-системну філософію, яка вже отримала в наукових працях назву “Філософія XXI-го століття” [16, 52; також див.: 17; 18; 19; 20; 21]. Це, звичайно, потребує зусиль багатьох вчених, усієї сучасної науки.

Л і т е р а т у р а

1. Бынков А. К вопросу о системе методологии и методов в диалектической логике // Диалектика и логика научного познания. – М.: Наука, 1966. – С. 321-333.
2. Бушмин Алексей. Наука о литературе. Проблемы. Суждения. Споры. – М.: Современник, 1980.
3. Копнин П., Спиркин А. Методология // Философская энциклопедия. – В 5 т. – Т. 3. – М.: СЭ, 1964.
4. Попов Микола. Наукова методологія: історичний досвід та сучасні проблеми // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – Другий випуск. – К.: Хрещатик, 1999. – С.32-41.
5. Турсунов Акбар. Философия и современная космология. – М.: Политиздат, 1977.
6. Рьюз М. Философия биологии. – М.: Прогресс, 1977.
7. Боряз В.Н., Солопов Е.Ф. Философские вопросы химии. – М.: Наука, 1976.
8. Марков Б.В. Философская антропология. – СПб: Лань, 1997.
9. Аверьянов А.Н. Системное познание мира. – М.: Мысль, 1985 (Глава IV. Механизм развития систем: 1. Возникновение систем; 2. Становление систем; 3. Система как целое; 4. Неизбежность и закономерности качественного преобразования системы).
10. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія. – К.: Академія, 2001.
11. Декарт Рене. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках: Переклад з франц. В.Андрушко і С.Гатальської. – К.: Тандем, 2001.
12. Філософія. Курс лекцій. – Вид. 2. – К.: Либідь, 1994.
13. Філософський енциклопедичний словник. А-Я. – К.: Абрис, 2002.
14. Удалов Віктор. Об'єктивність і новий метод наукових досліджень. – Луцьк: ПВК «Ютта», 1996. – 56 с.; Удалов Віктор, Зубович Віктор. Цілісно-системний метод пізнання, дослідження і практичної діяльності. – Кн.1. – Луцьк:ПВК «Ютта», МП «Верес», 1996.- 136 с.; Мольчак Я., Удалов Віктор, Зубович Віктор. Глобальні катастрофи: Вчора, Сьогодні, Завтра. – К.-Луцьк: ВАД, 1998. – 388 с.; Удалов В., Зубович В., Полежаєва Т. Аналіз і синтез: Одноступеневий варіант (на матеріалі філософії та літературознавства) // Філологічні науки – 2001.-№ 4.–Луцьк: ВАД, 2001.– С. 124-147; Удалов В., Зубович В., Полежаєва Т. Літературознавство: структура, система / Цілісно-системна картина. – Луцьк: ВАД, 2004. – 80 с.; Удалов В., Зубович В., Полежаєва Т. Цілісно-системний аналіз і синтез: Одноступеневий варіант / Посібник. – Луцьк: ВАД, 2004. – 52 с.; та ін.
15. Философская энциклопедия: В 9 т. – Т.1. – М.: СЭ, 1960.
16. Налимов В.В. В поисках иных смыслов. – М.: Прогресс, 1993.
17. Дэйн Радьяр. Планетаризация сознания. От индивидуального к целому: Пер. с англ. – М.: REFL-book, К.: Ваклер, 1995.

18. Алексеев И.Р., Кейсевич Л.В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. – К.: Наукова думка, 1997.
19. Базалук О.А. Разумное вещество. – К.: Наукова думка, 2000.
20. Базалук О.А. Сущность человеческой жизни. – К.: Наукова думка, 2002.
21. Мулдашев Эрнст. От кого мы произошли? – М.: АиФ-Принт, ОЛМА-ПРЕСС, 2002.

Анотація

В.Л.Удалов. Проблеми та перспективи розвитку сучасної методології науки.

Сучасна наука, разом і літературознавство, рухається від частково- до цілісно-системного рівня розвитку. Предмет статті – порівняльна характеристика ведучих принципів пізнання, дослідження їх на цих рівнях. Це все робиться на базі використання природного, цілісно-системного підходу й методу як універсальних формули і процесу дослідження об'єкта як цілого.

Ключові слова: частково-системний метод, цілісно-системний метод, методологія науки, Рене Декарт

V. L. Udalov. Problems and prospects of modern methodology of science.

The present-day science in general, and theory of literature have been developing from partly- to integral-systemic level of development. The subject-matter of the article is the comparative characteristics of the principles of these levels. It's – on the basis of integral systemic method of investigation are determined.

Key words: partly-systemic method, integral-systemic method, methodology of science, Rene Descartes